
STELTLOPERONDERZOEK IN HET
BINNENLAND

de Nederlandse Steltloper-
werkgroep

In de winter van 1980-81 is de Nederlandse Steltloperwerkgroep opgericht, die zich onder andere ten doel stelt het onderzoek naar steltlopers in Nederland (beter) te organiseren en te coördineren. Nederland is in drie werkgebieden verdeeld: Waddengebied, Deltagebied en binnenland. Voor het steltloperonderzoek in het binnenland zijn drie doelstellingen geformuleerd. Uitgaande van deze doelstellingen is bepaald welk onderzoek de komende jaren georganiseerd zal worden. Dit onderzoek zal alleen betrekking hebben op doortrekkers, winter- en zomergasten en niet op broedende steltlopers. In deze tekst wordt ingegaan op doelstellingen, keuze en organisatie van het steltloperonderzoek in het binnenland.

DOELSTELLINGEN EN KEUZE VAN ONDERZOEK

In de volgorde van de doelstellingen is een lijn aangehouden van "eenvoudig" naar "ingewikkeld". Onderdelen van de doelstellingen lopen in elkaar over.

Doelstelling 1: Het vaststellen van de verspreiding en zoveel mogelijk aantallen van alle steltlopers in het gehele binnenland.

Met het SOVON-Atlasproject voor winter- en trekvogels wordt in de periode 1978-1983 van alle steltlopers, maandelijks, het gehele jaar door, de verspreiding in geheel Nederland (5x5 km-blokken) onderzocht en de talrijkheid per soort bepaald (in hoeveel blokken komt de soort voor). Nog niet duidelijk is of met dit project ook betrouwbare aantalschattingen worden verkregen. Na afsluiting van het project is de verspreiding van alle steltlopers in kaart gebracht en is er waarschijnlijk veel bekend over het aantalsverloop per maand. Doelstelling 1 zal dan voor een deel bereikt zijn.

Doelstelling 2: Het vaststellen van veranderingen in de verspreiding en aantallen van alle steltlopers in het gehele binnenland of in gedeelten daarvan, gedurende één doortrekseizoen gedurende één jaar of meer jaren.

De reeds eerder uitgevoerde onderzoekingen (1975-81) naar de verspreiding en het aantalsverloop van de goudplevier

en regenwulp vallen onder deze doelstelling. Voor deze soorten is doelstelling 2 ten dele bereikt. In verscheidene provincies en regio's is dit ook het geval voor de scholekster, Kievit, wulp, grutto en kempiaan. Voor deze soorten ontbreekt echter een landelijk overzicht en het ligt voor de hand om het onderzoek toe te spitsen op één van deze soorten. De soort die het eerst wordt onderzocht is de wulp omdat:

- de soort onderzocht kan worden op pleister- en slaappleaatsen;
 - er al veel bekend is van de ligging van pleister- en slaappleaatsen in het binnenland;
 - de wulp in grote delen van het land gedurende een groot deel van het jaar kan worden aangetroffen;
 - de wulp een makkelijk te tellen vogel is;
 - de ervaring opgedaan bij het onderzoek naar de goudplevier en regenwulp heeft uitgewezen dat de kans van slagen van een dergelijk onderzoek groot is.
- Op de organisatie van het onderzoek naar de wulp wordt verderop ingegaan. Na enige jaren wordt het onderzoek naar de wulp afgesloten en kan een andere soort genomen worden. Tegen die tijd is het Atlasproject voor winter- en trekvogels afgesloten en met behulp van deze gegevens kan het onderzoek naar de overige soorten vergemakkelijkt worden.

Voor andere steltlopers, zoals strandlopers, snippen, ruitertachtigen en de meeste plevieren is het bereiken van het in doelstelling 2 geformuleerde vrijwel onmogelijk. Deze soorten komen in het binnenland weinig in grote groepen voor; ze zijn vaak klein en onopvallend of leven verborgen. Voor deze soorten wordt daarom een onderzoek opgezet waarbij niet het gehele binnenland wordt geteld, maar een aantal kleine gebieden die zoveel mogelijk over het land verspreid liggen. Door dergelijke gebieden regelmatig te tellen kan inzicht worden verkregen in het doortrekverloop en de biotoopkeuze.

Verderop in de tekst wordt ingegaan op dit project en de organisatie ervan.

Doelstelling 3: Het onderzoeken van biotoopeisen, de betrekkingen tussen pleis-

ter- en slaappleaatsen en pleister- en overtijdingsplaatsen, aantalsverhouding van soorten en van volwassen en jonge vogels, rui, gedrag, dag- en nachtdeling, methodologisch onderzoek enz. Voor dergelijk onderzoek is meestal voorkennis vereist. Sommige gegevens kunnen "automatisch" worden verzameld bij andere onderzoeken. Voordat onderzoek naar (onderdelen) van doelstelling 3 gestart zal worden, is het noodzakelijk van te voren na te gaan of een dergelijk onderzoek op landelijke schaal haalbaar is. Er wordt voorlopig geen onderzoek aangevat in het kader van doelstelling 3.

ONDERZOEK NAAR DE WULP

De wulp komt als doortrekker, winter- en zomergast in grote delen van het land voor, maar er zijn verschillen tussen delen van het land, wat betreft de periode van het jaar en de aantallen. Het aantalsverloop is vaak grillig zowel als gevolg van trekgolven van wulpen afkomstig uit verschillende broed- en overwinteringsgebieden als van trekgolven van oude en jonge vogels. Zo zijn er in het binnenland verschillen tussen Noordoost- en West- en Zuidwest-Nederland. Bij invallende vorst in het noordoosten verlaten de meeste wulpen dit gebied, terwijl er in het westen en zuidwesten van het land dan vaak een toename wordt waargenomen. Bij strenge vorst vindt wegtrek plaats uit het binnenland en uit het Waddengebied. In februari en maart arriveren de meeste Nederlandse broedvogels en in maart, april en mei wordt vooral in West- en Noordwest-Nederland doortrek waargenomen van Noordeparte broedvogels. In de periode juni-september verblijven op verscheidene plaatsen ruiende wulpen en in de periode juli-december vindt in wisselende mate doortrek plaats. Uit deze voorbeelden blijkt dat van de wulp, elke maand van het jaar wel iets interessants te onderzoeken valt.

De wulpen in het binnenland hebben meestal een dag- en nachtritme. Overdag zoeken, meest kleine groepen of eendelingen, voedsel op (vochtige) graslanden en 's nachts overnachten ze op gezamen-

lijke slaappleaatsen. Deze slaappleaatsen bevinden zich vaak op drassige graslanden, heide-, hoogveen- en laagveengebieden, op vloeivelden, opspuiterreinen, buitendijkse gebieden, uiterwaarden en aan oevers van waterwegen, meren, vennen, plassen en dergelijke. Bij het onderzoek is het van belang om zowel pleister- als slaappleaatsen op te zoeken. Tellingen kunnen meestal het beste op slaappleaatsen worden gehouden. Dit zal zeker het geval zijn in gebieden waar wulpen overdag in onoverzichtelijke landschappen verblijven. In dergelijke landschappen geven tellingen op pleisterplaatsen vaak een te lage uitkomst. Tellingen op slaappleaatsen geven doorgaans een goed beeld van de stand in een bepaald gebied. Op slaappleaatsen kan een precieze telling worden belemmerd door de duisternis.

ORGANISATIE VAN HET ONDERZOEK NAAR DE WULP

Het voorkomen van de wulp is in sommige delen van het binnenland vrij nauwkeurig bekend (figuur 1). Gedurende het eerste jaar, 1982, zal de nadruk van het onderzoek liggen op het zoeken naar pleister- en slaappleaatsen. In gebieden waar deze plaatsen al bekend zijn, kan direct met het tellen worden begonnen. Het is de bedoeling dat in 1982 alle slaappleaatsen en de aantallen die er komen slapen bepaald worden. In 1983 zal de nadruk kan komen te liggen op het inventariseren van de pleisterplaatsen en de samenhang met de slaappleaatsen. Waarschijnlijk kan dan ook aandacht geschonken worden aan bijvoorbeeld biotoopeisen, aantal volwassen en jonge wulpen, rui, en dergelijke en aan de aanwezigheid van pleister- of slaappleaatsen van de scholekster, grutto en kempiaan.

Per provincie is een coördinator bereid gevonden het onderzoek naar de wulp in dat betreffende gebied te helpen uitvoeren. Geïnteresseerde waarnemers kunnen zich aanmelden bij de desbetreffende regiovertegenwoordiger (zie lijst). Ook is het mogelijk dat een regiovertegenwoordiger waarnemers benadert. Aan waarnemers wordt gevraagd om een bepaald gebied, bijvoorbeeld ter grootte van één

of meer atlasblokken, te onderzoeken op wulpen (slaappleaatsen). Tellingen op pleister- en slaappleaatsen worden gehouden op data die landelijk zijn vastgesteld. Uitkomsten van deze tegelijkertijd gehouden tellingen (simultaantellingen) bieden goede vergelijkingsmogelijkheden. In 1982 worden simultaantellingen gehouden in de maanden maart, april, juli, september, oktober, november en december. Per maand wordt één telling vastgesteld in een weekeinde ongeveer midden in de maand (zie overzicht van teldata in 1982). De voorkeur voor simultaantellingen op slaappleaatsen gaat uit naar de nacht van vrijdag op zaterdag (tellen op vrijdagavond of op zaterdagmorgen). Ook tellingen die op andere data zijn uitgevoerd hebben grote waarde.

Gegevens over de ligging van pleister- en slaappleaatsen en over de slaaptrekrichting kunnen het beste op topografische kaarten worden aangegeven en aantallen getelde wulpen op telformulieren. Kaarten en formulieren worden door de regiovertegenwoordiger verstrekt en zullen nadat ze zijn ingevuld ook weer naar zijn adres gestuurd moeten worden. Na elke simultaantelling (vóór de eerstvolgende telling) en na ieder seizoen wordt een verslag samengesteld met een overzicht van de landelijke resultaten. Daarvoor zal een spoedige inzending van de resultaten naar de provinciale coördinator nodig zijn.

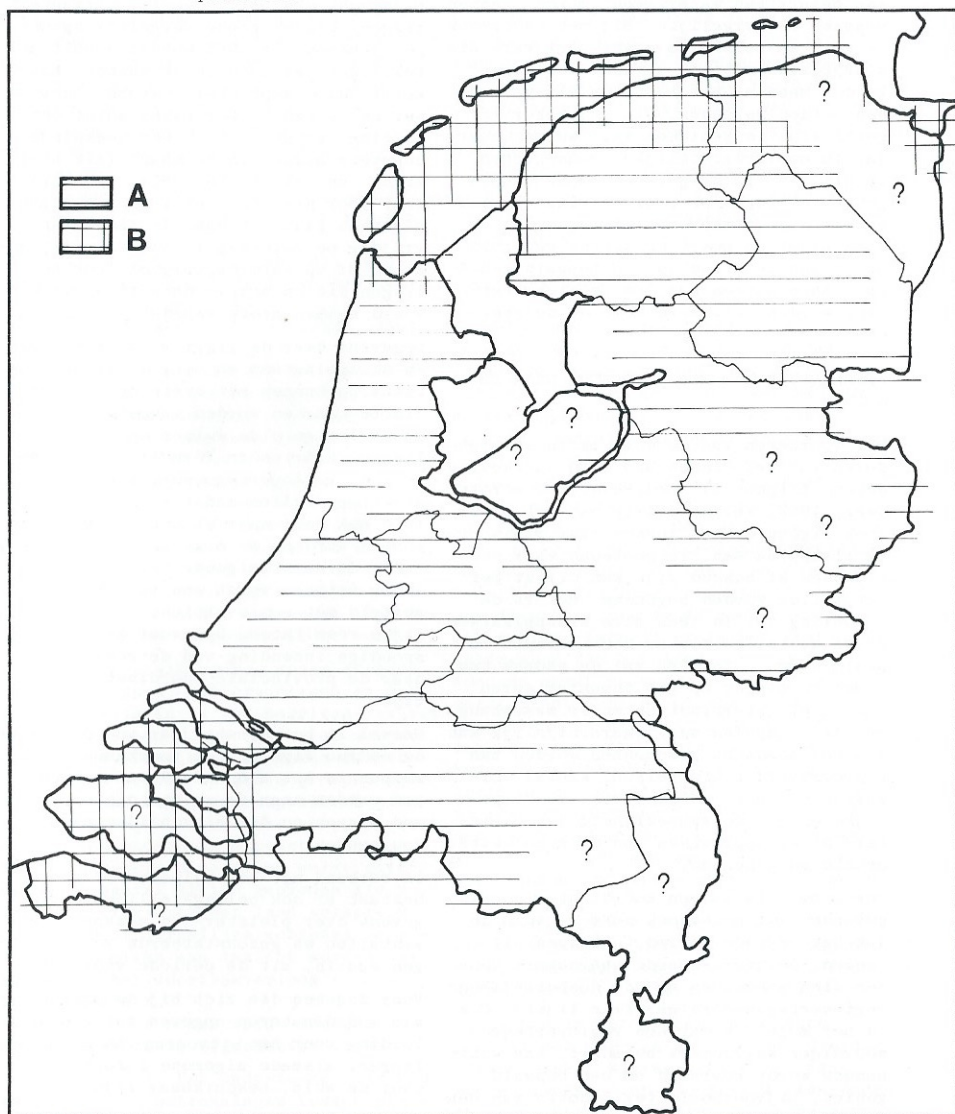
Hoewel in het eerste jaar van onderzoek de nadruk ligt op het voorkomen van de wulpen in het binnenland zal ook gekeken worden naar de wulpen die op het wad slapen en die binnendijks gaan fourageren.

In verband met het wulpenonderzoek bestaat er ook belangstelling voor gegevens over pleister- en slaappleaatsen, aantallen en geconstateerde veranderingen daarin, uit de periode vóór 1982.

Voor degenen die zich bij de provinciale coördinatoren opgeven zal een handleiding voor het uitvoeren van de tellingen, alsmede algemene informatie over de wulp, beschikbaar zijn.

Figuur 1: Het voorkomen van de wulp als niet-broedvogel in Nederland.

- A. Gebieden waar wulpen voorkomen op pleister- en slaapplaatsen.
- B. Gebieden waar wulpen voorkomen op pleister- en overtijdingsplaatsen.
- ? Gebieden waar mogelijk wulpen voorkomen op pleister- en slaapplaatsen.

Overzicht van teldata in 1982:

periode vrijdag t/m maandag	voorkeurdata simultaantellingen vrijdagavond / zaterdagmorgen
12 t/m 15 maart	12/13 maart
16 t/m 19 april	16/17 april
16 t/m 19 juli	16/17 juli
10 t/m 13 september	10/11 september
15 t/m 18 oktober	15/16 oktober
12 t/m 15 november	12/13 november
10 t/m 13 december	10/11 december

Provinciale koördinatoren:

- Groningen: B. Voslander, Marterlaan 8, 9675 PJ Winschoten. Tel. 05970-14448.
- Friesland: E. Wijmenga, Mounehoek 42, 9263 TL Garijp. Tel. 05117-1358.
- Drenthe: A.J. van Dijk, Kippenburgweg 5, 7975 PP Uffelte. Tel. 05215-406.
- Overijssel: G.J. Gerritsen, De Genestetstraat 4, 8023 BE Zwolle. Tel. 5200-45150.
- Gelderland: L.M.J. v.d. Bergh, Middelveld 14, 6651 GX Druten. Tel. 08870-4338.
- Utrecht: T. de Jong, Molenwal 13, 4101 EV Culemborg. Tel. 03450-7887.
- Noord-Holland: D. Tanger, Gasthuisstraat 1 zwart, 2011 XN Haarlem. Tel. 023-316652.
- Zuid-Holland: F. Maijenburg, Sportlaan 29, 2806 HA Gouda. Tel. 01820-20136.
- Zeeland: G. Slob, Hugo de Grootstraat 8, 4416 EG Kruiningen. Tel. 01130-2012.
- Noord-Brabant: A. van Poppel, Scarlattistraat 108, 5049 GL Tilburg. Tel. 013-553121.
- Limburg: W. Ganzevles, Postbus 425, 6200 AK Maastricht. Tel. 043-19977.

STELTLOPERTELLINGEN IN BINNENLANDSE
GEBIEDEN

Zoals onder doelstelling 2 is vermeld, is het vrijwel onmogelijk om van strandlopers, snippen, ruitertachtigen en de meeste plevieren een overzicht te krijgen van het aantal pleisteraars in het gehele binnenland van Nederland. Om toch inzicht te krijgen in de aantallen, het doortrekverloop en biotoopeisen van steltlopers in het binnenland wordt hiernaar een speciaal onderzoek ingesteld. Bij dit onderzoek wordt niet het gehele binnenland geteld, maar een aantal kleine gebieden die zoveel mogelijk over het land verspreid liggen. Deze gebieden zullen zo mogelijk elk weekend geteld moeten worden. Vermoedelijk is hetgeen in die kleine gebieden wordt waargenomen een afspiegeling van wat

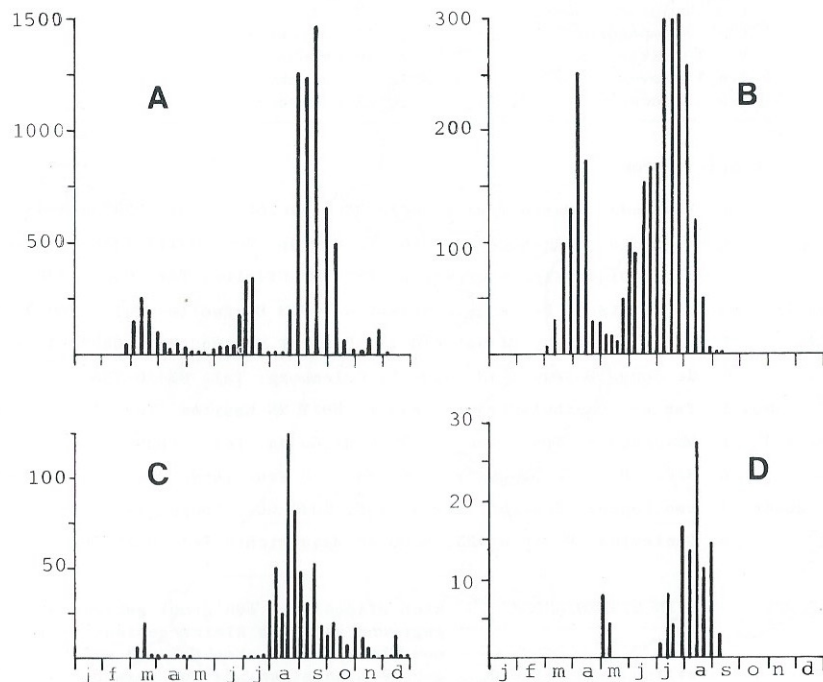
zich afspeelt in een groot gebied. De gegevens van deze kleine gebieden vormen als het ware steekproeven uit het gehele binnenland. Om ook verschillen aan te kunnen geven tussen gebieden ver in het binnenland en gebieden meer naar de kust, is het van belang om in alle delen van Nederland gebieden te onderzoeken.

Met dit onderzoek kan wellicht antwoord worden gegeven op vragen die betrekking hebben op:

Doortrekverloop: Zijn er jaarlijkse verschillen in het verloop en in de sterkte van de trek voor verschillende gebieden? Treden (jaarlijkse) aantalschommelingen op en zo ja wat zijn daarvan de mogelijke oorzaken? Wat zijn de resultaten van tellingen over een reeks van jaren?

Figuur 2: Resultaten van wekelijkse steltloperstellingen op de Dwingelose Heide (Drenthe). Als voorbeelden zijn gekozen:

- A. Wulp (slaapplaats in 1978).
- B. Scholekster (slaapplaats in 1976).
- C. Watersnip (pleisterplaats in 1979).
- D. Bosruiter (pleisterplaats in 1979).

Biotoopeisen: In wat voor gebieden kunnen de verschillende soorten verwacht worden en waarom? Wat is de invloed van de geografische ligging, grootte en type van het gebied?

Steltloperstellingen in binnenlandse gebieden zijn in de periode 1979-81 opgezet in de Bondsrepubliek Duitsland (35 telgebieden), Zwitserland (4), Oostenrijk (2), Frankrijk (4) en Groot-Brittannië (ca. 20). In Nederland zijn na een oproep in Watervogels thans in 12 gebieden tellingen gaande of toegezegd!

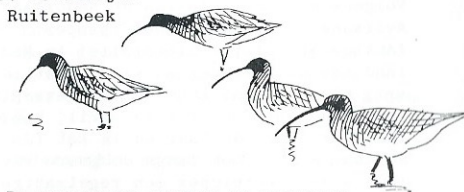
Gebied

1. Klaarkammermeer (oeverlanden)
2. Diependal (vloeivelden)
3. Dwingelose Heide (vennen, heide)
4. Nieuw Amsterdam (vloeivelden)
5. Engbertsdijkvenen (hoogveen)
6. IJsseldelta (uiterwaarden)
7. Deventer (uiterwaarden e.d.)
8. Nijmegen (uiterwaarden e.d.)
9. Gorinchem (uiterwaarden)
10. Woudrichem (uiterwaarden)
11. Wormer- & Jisperveld (veenweiden)
12. Schermer ("onderbemaalde" sloten)

teller/telgroep

- A. Timmerman
- VWG "De Koperwiek"
- A.J. van Dijk
- T. Bakker e.a.
- J. Bekhuis
- G.J. Gerritsen
- G. Groot-Koerkamp
- VWG "Rijk van Nijmegen"
- H. van Wijk
- R. Schavendaal
- P.J. Rozemeijer
- W. Ruitenbeek

Ter illustratie zijn van enige soorten de resultaten van wekelijkse tellingen in figuren aangegeven (figuur 2).

ORGANISATIE

De tellingen worden gecoördineerd door het Biologisch Station Rieselfelder Münster B.R.D. en in Nederland door de Nederlandse Steltloperwerkgroep.

Voor de deelnemers zijn de volgende punten van belang:

1. De tellingen worden waarschijnlijk vijf jaar voortgezet (t/m 1985).
2. De tellingen lopen elk jaar van 1 maart tot 1 november. In verscheidene Nederlandse gebieden wordt het gehele jaar door geteld.
3. De keuze van een gebied is vrij; wel moet steeds hetzelfde gebied geteld worden. Er kan met meer tellers gewerkt worden. De grootte van een telgebied kan variëren van bijv. enkele ha. tot vele km² en de lengte kan variëren van 100 mtr. tot kilometers. Geschikte biotopen voor steltlopers zijn oevers van allerlei waterwegen en waterpartijen, opspuitterreinen, vloeivelden, slikgebieden, draslanden, natte 'natuurgebieden', e.d.
4. Alle steltlopersoorten moeten worden geteld, eventueel ook degene die 's nachts op gezamenlijke slaapplaatsen in het gebied overnachten.

5. De tellingen vinden 1x per week plaats in het weekeinde; lukt dit niet dan kan gekozen worden voor 1 x 10 dagen, 1 of 2 x per maand. Elke telling kan waardevol zijn.
6. Bij opgave vermelden: naam (namen, telgroep), adres, telefoon, naam en ligging van het gebied (koördinaten, atlasblok, dichtstbijzijnde grote plaats en korte beschrijving van het gebied). Op een speciaal formulier worden allerlei gegevens gevraagd over het biotoop.
7. De tellers worden op de hoogte gehouden van de resultaten in Nederland en in Europa. Na verwerking van de Nederlandse telresultaten worden deze doorgestuurd naar Münster.
8. De telresultaten van tellingen worden sterk bepaald door de werkwijze en inzet van de tellers.
9. Voor informatie, opmerkingen, opgave tot deelname, instructies, telformulieren, rondschrijvens en dergelijke kan men zich wenden tot Arend J. van Dijk, Kippenburgweg 5, 7975 PP Uffelte (05215-406).

Namens de Nederlandse Steltloperwerkgroep
Arend J. van Dijk, Kippenburgweg 5, 7975 PP Uffelte.